

PIOTR NICZYPORUK

Uniwersytet w Białymstoku

KILKA UWAG O KARZE MUTYLACYJNEJ WYKONANEJ
WOBEK RZYMSKIEGO BANKIERA (NA MARGINESIE
VITA GALBAE 9)

W starożytnym Rzymie w okresie największego rozwoju handlu i operacji finansowych (od III w. p.n.e. do III w. n.e.) działalność bankierska odgrywała doniosłą rolę. Występowała różnorodna terminologia używana na oznaczenie podmiotów zajmujących się tym rodzajem aktywności¹.

W okresie prawa klasycznego możemy znaleźć w rzymskiej literaturze nieprawniczej wzmianki o osobach zajmujących się działalnością bankierską. Gaius Swetoniusz w swoich *Vita divi Augusti* przytoczył cztery terminy będące w użyciu w starożytnym Rzymie na określenie zawodu bankierskiego, a mianowicie: *argentarii*, *mensarii*, *nummularii* oraz *coactores argentarii*². W szczególności historyk, opisując życie cesarza Galby, przekazał ciekawą wzmiankę o *nummularii*.

¹ Por. A. FÖLDI, *Dubbi e ipotesi in tema della terminologia relativa ai banchieri romani*, [w:] *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz*, I, Warszawa 2000, s. 207-219; P. NICZYPORUK, *Mensarii, bankers acting for public and private benefit*, «Studies in Logic, Grammar and Rhetoric» 24[37]/2011, s. 105-115; IDEM, *Bankierzy publiczni w starożytnym Rzymie*, Białystok 2013, s. 28-71; IDEM, *Bankierzy publiczni w źródłach prawa rzymskiego*, «Zeszyty Prawnicze» 14.1/2014, s. 113-131; IDEM, *Bankierzy publiczni w starożytnym Rzymie*, «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego», Seria Prawnicza, 82/2014, Prawo» 14, s. 145-161.

² Por. P. NICZYPORUK, *Bankierzy w „Żywotach cesarów” Swetoniusza*, «Krytyka Prawa» 6/2014, s. 313-325.

Suet., *Vita Galbae* 9: *Per octo annos varie et inaequaliter provincias rexit, primo acer et vehemens et in coercendis quidem delictis vel immodicus. Nam et nummulario non ex fide versanti pecunias manus amputavit mensaeque eius adfixit, et tutorem, quod pupillum, cui substitutus heres erat, veneno necasset, cruce adfecit; implorantique leges et civem Romanum se testificantem, quasi solacio et honore aliquo poenam levaturus, mutari multoque praeter ceteras altiore et dealbatam statui crucem iussit. Paulatim in desidiam segnitiamque conversus est, ne quid materiae praeberet Neroni, et ut dicere solebat, quod nemo rationem otii sui reddere cogereur*³.

Historyk informował o późniejszym cesarzu Galbie, który był namiestnikiem prowincji (*praesides provinciae*) Hiszpania Tarrakońska w latach 60-68 n.e. By podkreślić jego zmienny i kapryśny charakter, przywołał kilka spektakularnych rozstrzygnięć, które wydał przyszły imperator. Galba rozkazał obciąć ręce bankierowi (*nummularius*) nieuczciwie zmieniającemu pieniądze. By pokazać jeszcze większą surowość nakazanej kary, zarządził przybicie obciętych rąk do stołu, na którym ów bankier dokonywał nieuczciwych operacji.

Do obowiązków *nummularii* należało początkowo przede wszystkim badanie szlachetności metalu, z którego były wykonane monety, oraz ustalanie wartości wybitych monet złotych i srebrnych⁴. Galba właśnie

³ „Przez osiem lat sprawował rządy prowincji w sposób zmienny i kapryśny. Najpierw był ostry i gwałtowny, wręcz nieumiarkowanie surowy w karaniu występku. Na przykład, gdy pewien bankier nieuczciwie zmieniał pieniądze, obciął mu ręce i kazał je przybić do stołu owego bankiera. Ukrzyżować kazał pewnego opiekuna za to, że otrul swego pupila, po którym spadek jemu przypadał w udziale. Gdy patron upraszał, że jest obywatelem rzymskim, Galba, aby złagodzić mu karę, niby pocieszając okazaniem pewnej czci, kazał zmienić i wystawić inny krzyż, o wiele wyższy od nich i pomalowany na białe” – tłumaczenie za Gajus Swetoniusz Trankwillus, *Żywoty cesarów*, przeł. J. NIEMIRSKA-PLISZCZYŃSKA, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 273.

⁴ O operacjach wykonywanych przez *nummularii* por. P. NICZYPORUK, A. TAŁECKA, *‘Nummularii’ jako strażnicy jakości monety w starożytnym Rzymie*, [w:] *Psucie pieniądza w Europie środkowo-wschodniej od antyku po czasy współczesne. Białoruś-Litwa-Łotwa-Polska-Słowacja-Ukraina. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, Warszawa 2006, s. 23-30.

takiemu bankierowi, który nieuczciwie zmieniał pieniądze, kazał obciąć ręce. Owe obcięte ręce z woli przyszłego cesarza miały być przybite do stołu (*mensa*), przy którym ów bankier prowadził swoje operacje w zakresie badania jakości i wymiany monet (Suet., *Vita Galba* 9. 1). Galba zastosował więc w tym przypadku karę mutacyjną. Nie ma dowodów na to, że kara odzwierciedlająca była znana w starożytnym Rzymie.

Jak zwrócił uwagę Maciej Jońca, powołując się na Ramseya Mac Mullena, w starożytnym Rzymie kara mutylacyjna nie jest wymierzana przez sądy przed początkiem IV w. Natomiast „pozostaje w użyciu” w wiekach V i VI. Rzadko występuje ona jako sankcja ustawowa, częściej jako odbicie gniewu lub chęci pohańbienia⁵. Zatem nakaz obcięcia rąk byłby jedynie formą wyładowania gniewu Galby na bankierach. Przyszły cesarz miał tylko odstraszyć nieuczciwych bankierów. Trudno uwierzyć, że Galba nakazał wykonanie tej kary jedynie z chęci pohańbienia *nummularii*. Nie można w pełni zgodzić się z poglądem M. Jońcy, że kary okaleczające pojawiły się w państwie rzymskim, a zwłaszcza we wschodniej jego części, jako „import wzorców” przyjęty z ziem rządzonych przez perską dynastię Sasanidów⁶.

Jest wielce prawdopodobne, że karę mutylacyjną (*mutilatio*) – hańbiącą karę cielesną polegającą na pozbawianiu skazanego poszczególnych części ciała, stosowali Rzymianie, skoro była ona znana i często stosowana w świecie starożytnym. W Kodeksie Hammurabiego przewidziano karę odzwierciedlającą polegającą na pozbawieniu ręki (§§ 195, 218, 226, 253). Innym rodzajem kary mutylacyjnej (kary okaleczenia) było wyklucie oka (§ 193), odcięcie ucha (§ 282) czy ucięcie języka (§ 192). Stosowano je podobnie jak talion w starożytnej Mezopotamii⁷.

⁵ M. JOŃCA, *Przestępstwo znieważenia grobu w rzymskim prawie karnym*, Lublin 2013, s. 329.

⁶ *Ibidem*, s. 329.

⁷ D.H. MÜLLER, *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur Mosaischen Gesetzgebung, sowie zu den XII Tafeln*, Wien 1903, s. 146 i n.; R. WESTBROOK, *Studies in Biblical and Cuneiform Law*, Paris 1988, s. 39-126; L. FIJAŁKOWSKA, *O przydatności mediewistyki prawniczej dla studiów nad historią prawa starożytnego Bliskiego Wschodu*, «Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego» 12/2009, s. 46; D. NOWICKA, S. NOWICKI, *Prawo boskie i prawo ludzkie. Sądownictwo starożytnego Izraela na tle praktyki mezopotamskiej*, «Scripta Biblica et Orientalia» 1/2009, s. 161, przyp. 34; K.D. RYŚ, *Historia kary śmierci do końca I połowy XX wieku. Wybrane zagadnienia*, «Kortowski Przegląd

W Torze⁸ zaś znane były też kary mutylacyjne polegające chociażby na ucięciu ręki (Pwt 25, 11-12)⁹. Kary odzwierciedlające stosowano jeszcze w okresie istnienia państwa Sasanidów perskich¹⁰. O sankcjach mutylacyjnych mamy informacje w źródłach literackich. Analiza deklamacji Pseudo-Kwintyliana ze zbioru *Declamationes minores* (*Decl. min.* 372)¹¹, dzieła Laktancjusza *O śmierci prześladowców* (*De mortibus persecutorum* 36) czy pism Prokopiusza z Cezarei daje nam dowody dotyczące kar okaleczających (*De Bellis* 3,3,9). Także konstytucje cesarskie od czasów Konstantyna Wielkiego zawierają wzmianki o tych sankcjach¹².

Wydaje się wielce prawdopodobne, że kara obcięcia rąk była znana starożytnym Rzymianom. Być może była dopuszczalna w prawie rzymskim. Skoro analogiczna kara istniała w prawie mojżeszowym czy w prawie Hammurabiego, to bez wątpienia zetknęli się z nią również Rzymianie. Jednakże ze względu na fragmentaryczność źródeł nie mamy pewności, czy była ona stosowana. Być może archaiczne prawo

Prawniczy» 1/2012, s. 68; W. KAMACEWICZ, *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, «Kortowski Przegląd Prawniczy» 2/2017, s. 68.

⁸ Na określenie pierwszych pięć ksiąg Starego Testamentu (tzw. Pięcioksiąg-Pentateuch Mojżesza), zarówno w czasach starożytnych, jak i współcześnie, używa się nazwy Tora. Tora to termin hebrajski oznaczający prawo. Zob. K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Historia prawa*, Warszawa 1995, s. 16; M. PETLER, *Dzieje Izraela*, Poznań 1996, s. 30; J. WARYLEWSKI, *Biblijne prawo karne*, «Gdańskie Studia Prawnicze» 15/2006, s. 92, przyp. 6.

⁹ Pwt 25, 11-12: „Jeśli się bić będą mężczyźni, mężczyzna i jego brat, i zbliży się żona jednego z nich i – chcąc wyrwać męża z rąk bijącego – wyciągnie rękę i chwyci go za części wstydlive, odetniesz jej rękę, nie będzie twe oko miało litości” – *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Księga Powtórzonego Prawa*, Poznań 2003.

¹⁰ M. JOŃCA, *op. cit.*, s. 329.

¹¹ Pod imieniem Kwintyliana zachowały się dwa zbiory mów: *Declamationes minores* i *Declamationes maiores*, które najprawdopodobniej stanowiły efekt ćwiczeń szkolnych. Są to zazwyczaj mowy sądowe dotyczące sytuacji zmyślnych. J. SKWARA, *Bajkowe vocanda – tematyka prawnicza a budowa i narracja bajki Fedrusa pt. Poeta de credere et non credere (III,10)*, «Studia Prawnicze KUL» 1(57)/2014, s. 215, przyp. 31.

¹² C.Th. 1,16,7; C.Th. 2,1,1; C.Th. 9,6,3; C.Th. 9,7,3; C.Th. 9,16,4; C.Th. 9,34,10; C.Th. 9,42,2; C.Th. 16,10,4; C. 6,1,3.

rzymskie znało karę obcięcia rąk i może podobnie jak talion¹³ wyszła ona z użycia po uchwaleniu *lex Aebutia* (tabl. 1, 1¹⁴ = Gell. 16, 10, 8)¹⁵.

Owa kara mutylacyjna była znana przed panowaniem Galby i to w środowisku cesarskim. Została ona orzeczona w czasach rządów Klaudiusza.

Suet., *Vita Divi Claudii* 15,2: *Proclamante quodam praecidendas falsario manus, carnificem statim acciri cum machaera mensaque lanionia flagitavit*¹⁶.

Zgodnie z przekazem Swetoniusza cesarz podzielił sugestię, że fałszywie zeznający winien zostać ukarany karą mutylacyjną – obcięciem rąk. Klaudiusz, by w pełni zrealizować wcześniejsze orzeczenie o ukaraniu, kazał natychmiast przywołać kata z toporem i pińkiem rzeźnickim. Nie wiemy, czy przekaz Swetoniusza jest prawdziwy, czy może jest to tylko topos literacki. Niewątpliwie fałszywe zeznania, jak również fałszerstwo przy wymianie pieniędzy zostaje napiętnowane poprzez orzeczenie kary obcięcia rąk. Co prawda Swetoniusz nie lubił Galby i przedstawiał go jako tyrana, zaś z cesarza Klaudiusza historyk się wielokrotnie naśmiewał. Jednak oba przekazy o karze mutylacyjnej Swetoniusza należy uznać za prawdziwe.

W rzymskim prawie publicznym cesarska *cognitio extra ordinem* stała się odpowiedzią na republikański system stałych trybunałów karnych

¹³ O karze talionu pisał J. ZABŁOCKI (*Talion w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, «Prawo Kanoniczne» 38.3-4/1995, s. 231-244; IDEM, *La pena del taglione nel diritto Romano*, [w:] *'Fides, humanista, ius'*, *Studii in onore di Luigi Labruna*, VIII, Napoli 2007, s. 5990-6009; IDEM, *'Ni cum eo pacit, talio esto'*, [w:] *Alternative Dispute Resolution: From Roman Law to Contemporary Regulations*, red. B. SITEK, J. SZCZERBOWSKI, K. CIUĆKOWSKA-LESZCZEWICZ, C. LÁZARO GUILLAMÓN, S. KURSA, A. BAUKNECHT, Warszawa 2016, s. 149-161).

¹⁴ M. ZABŁOCKA, J. ZABŁOCKI, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2013, s. 19.

¹⁵ J. ZABŁOCKI, *Rozważania o procesie rzymskim w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999, s. 65 i n.

¹⁶ „Gdy ktoś zakrzyknął, że fałszywie zeznającemu trzeba obciąć ręce, cesarz kazał natychmiast przywołać kata z toporem i pińkiem rzeźnickim” – tłumaczenie za: Gajus Swetoniusz Trankwillus, *Zywoty cesarów...*, s. 213.

(*quaestiones perpetuae*) zwany jako *ordo iudiciorum publicorum*¹⁷. Sądownictwo kognicyjne należało więc do cesarza, a także z jego upoważnienia do cesarskich urzędników w Rzymie i na prowincjach. Kary sędzia wymierzał często wedle swego uznania, także *per analogiam*, w sytuacji, kiedy prawo takiej kary nie określało, co było częste zwłaszcza we wczesnej formule¹⁸. Jurysdykcją karną zajmowali się na zasadzie delegacji uprawnień czterej centralni urzędnicy cesarscy, a także namiestnicy prowincji (*praesides provinciae*)¹⁹. Ta właśnie prawidłowość została przekazana w przekazie Swetoniusza. Zarówno cesarz, jak i namiestnik prowincji mogli orzec taką właśnie karę. Co więcej, wymiana monety to niewątpliwie działalność koncesjonowana i ważna z punktu widzenia państwa i interesu publicznego. Także prawdomówność przy składaniu zeznań musi podlegać kontroli państwa i władcy. Ponadto w żywocie Galby (Suet., *Vita Galba* 9. 1) nie mamy raczej odbicia gniewu, lecz zamierzone działanie w celu pohańbienia i to wręcz podwójnego: obcięcie rąk i ich przybicie. W okresie cesarstwa ważny interes publiczny mógł uzasadniać zastosowanie surowych sankcji poprzez przywołanie orzeczenia zapomnianej kary.

Okres pryncypatu przyniósł nową formę ustrojową, lecz nieznacznie wpłynął na kształt społeczeństwa rzymskiego, bowiem jego struktura niewiele różniła się od późnorepublikańskiego²⁰. Warto jednak podkreślić, w początkach II w. n.e. nastąpiła polaryzacja społeczna, szczególnie w aspekcie ekonomicznym, która w dalszej kolejności sprzyjała wykształceniu się dwóch przeciwstawnych warstw społecznych, tj. *humiliores- -hoestiores*²¹. *Honestiores* (nazywani także *splendidiore*s lub *potentiores*)

¹⁷ Por. K. AMIELAŃCZYK, 'Cognitio extra ordinem' w rzymskim prawie karnym publicznym, «Studia Iuridica Lublinensia» 25.3/2016, s. 41 i n.

¹⁸ P. ŚWIĘCICKA, *Proces Jezusa w świetle prawa rzymskiego. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2012, s. 256 i n.

¹⁹ K. AMIELAŃCZYK, 'Cognitio extra ordinem' w rzymskim prawie karnym publicznym..., s. 41 i n.

²⁰ A. DĘBIŃSKI, J. MISZTAŁ-KONECKA, M. WÓJCIK, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010, s. 51.

²¹ R. SALLER, *Status and patronate*, [w:] *The Cambridge Ancient History*², XI, red. A.K. BROWMAN, P. GARNSEY, D. RATHBONE, Cambridge 2000, s. 851-854.

była to kategoria podmiotowa, do której zaliczano osoby z wyższych warstw społecznych (tj. senatorów, ekwitów, oficerów wyższych stopni, dekuriów). Byli oni uprzywilejowani w zakresie odpowiedzialności karnej, szczególnie w kwestii wymiaru kary. Do *humiliores* (zwanych też *tenuiores*) z kolei byli zaliczani wszyscy pozostali obywatele, wobec których można było orzekać surowsze sankcje oraz poddawać torturom zabronionym względem *honestiores*²². Brakuje jasnej, zachowanej w źródłach prawnych (a także nieprawniczych) definicji obu kategorii podmiotowych. Wydaje się, że rozróżnienie na *honestiores* i *humiliores* nabierało prawnego znaczenia dopiero w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Początki jej funkcjonowania można dostrzec w reskrypcie cesarza Antonina Piusa, choć już sam Hadrian stworzył podstawy do zróżnicowanego traktowania oskarżonych ze względu na ich pozycję społeczną²³.

Przypadek bankiera, na którym wykonano karę mutylacyjną, jest wydarzeniem nieco wcześniejszym niż panowanie, chociażby cesarza Hadriana. Trzeba też podkreślić, że różnicowanie oskarżonego ze

²² F.M. DE ROBERTIS, *La variazione della pena „pro qualitate personarum” nel diritto romano*, Roma 1939, s. 14, *passim*; U. BRASIELLO, s.v. *honestiores e humiliores*, «NNDI» 8/1962, s. 108; P. GARNSEY, *Social status and legal privilege in the Roman Empire*, Oxford 1970, s. 221; M. BALZARINI, *Nuove prospettive sulla dicotomia honestiores-humiliores*, [w:] *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale*, red. A. BURDESE, Padova 1988, s. 159-169; J. GEBHARDT, *Prügelstrafe und Züchtigungsrecht im antiken Rom und in der Gegenwart*, Köln 1994, s. 105-122; R.A. BAUMAN, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London-New York 1996, s. 100-105; R. DE CASTRO-CAMERO, *Consecuencias jurídicas de la dicotomía social ‘honestiores’-‘humiliores’*, «SDHI» 65/1999, s. 333-343; W. KUNDEL, M. SCHERMAIER, *Römisches Rechtsgeschichte*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 74, 87-89, 93, 145, 157, 162; W. LITEWSKI, *Rzymski proces karny*, Kraków 2003, s. 53, 55, 91, 96-97, 121-122; P. KOŁODKO, *Prawne aspekty ograniczenia chłosty w prawie rzymskim*, «Miscellanea Historico-Iuridica» 4/2006, s. 30; S. GIGLIO, «*Humiliores*», [w:] *Studi per Giovanni Nicosia*, I, Milnao 2007, s. 149-166; A. DĘBIŃSKI, J. MISZTAŁ-KONECKA, M. WÓJCİK, *op. cit.*, s. 52. Szerzej o *honestiores* – *humiliores*: por. R. RILINGER, *Untersuchungen zur humiliores/honestiores – Dichotomie im Strafrecht der römischen Kaiserzeit*, Köln 1988, *passim*; F.J. NAVARRO, *La formación de dos grupos antagónicos en Roma: honestiores y humiliores*, Pamplona 1994, *passim*.

²³ Por. K. AMIELAŃCZYK, *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006, s. 234.

względu na jego status społeczny nie istniało w I w. n.e.²⁴ Dlatego trudno jest przyjąć, że wykonana kara mutylacyjna była efektem funkcjonującego już w tym okresie różnicowania sprawców ze względu na pochodzenie społeczne. Z drugiej jednak strony trzeba chyba wykluczyć, że Hadrian i jego następcy wprowadzili do swego prawodawstwa kategorię *humiliores-honestiores*, tworząc ją *ex nihilo*. Rozwarstwienie społeczne, a tym samym różnicowanie wykonania kary obserwowano już w początkach pryncypatu, by nie sięgać dalej, do czasów republikańskich. Być może stało się ono podstawą do wykształcenia w II w. n.e. podziału obywateli rzymskich na *humiliores-honestiores*. Hadrian i jego następcy, wprowadzając na trwałe do rzymskiego prawa karnego dychotomię *humiliores-honestiores*, mogli opierać się na istniejącej już w I w. n.e. pauperyzacji społeczeństwa rzymskiego. Przyjęcie tej hipotezy pozwalałoby choć w nikłym stopniu, z uwagi na luki w materiale źródłowym, uzasadniać surowość sankcji karnej orzeczonej i wykonanej na bankierze.

Ponadto bankierzy – *nummularii* należeli głównie do stanu ekwitów²⁵ lub byli wyzwolencami. Zatem orzeczenie kary mutylacyjnej w postaci obcięcie rąk wobec przedstawiciela niższej warstwy²⁶ społecznej nie wzbudzało silnej dezaprobaty społecznej. Nawet podwójne pohańbienie poprzez obcięcie rąk i ich przybicie do stołu, na którym bankier dokonywał transakcji wymiany, było jedynie przykładem na brutalny charakter namiestnika prowincji, przyszłego cesarza Galbę.

Bankierzy (*nummularii*) pojawili się w starożytnym Rzymie już w czasach republikańskich. Do ich obowiązków należało początkowo przede wszystkim badanie szlachetności metalu, z którego były wykonane

²⁴ Por. A.H.M. JONES, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford 1972, s. 109 i n.

²⁵ P. NICZYPORUK, *Bankierzy i operacje bankierskie w starożytnym Rzymie...*, s. 15.

²⁶ R. TEJA, *Honestiores y humiliores en el bajo imperio: hacia la configuracion. En clases sociales de una division juridica*, [w:] *Estructuras sociales durante la antigüedad. Actas del coloquio 1977*, Oviedo 1977, s. 115-118. Zob. G. CARDASCIA, *L'Apparition dans le Droit des classes d'«Honestiores» et d'«Humiliores»*, «RHD» 27/1950, s. 461-465; R. RILINGER, *op. cit.*, s. 188 i n.; F.J. NAVARRO, *op. cit.*, *passim*; J. HARRIES, *Law and Crime in the Roman World*, Cambridge 2007, s. 24 i n.; W. KUMPITSCH, *Honestiores und Humiliores. Die Entwicklung der Zweiklassengerichtbarkeit ab Hadrian*, München 2017, s. 2 i n.

monety, oraz ustalanie wartości wybitych monet złotych i srebrnych. Z takim właśnie bankierem spotykamy się w przekazie Swetoniusza z żywotu Galby. Przyszły cesarz rozkazał obciąć ręce bankierowi (*nummularius*) nieuczciwie zmieniającemu pieniądze. By pokazać jeszcze większą surowość kary, zarządził przybicie obciętych rąk do stołu, na którym ów bankier dokonywał nieuczciwych operacji.

Sam fakt wykonania kary mógł być odbiciem gniewu cesarza czy też pohańbienia bankiera. Tak drastyczne wykonanie kary świadczy raczej o pohańbieniu i to podwójnym, gdyż nie tylko obcięto ręce, lecz także przybito je do stołu. W okresie cesarstwa, kiedy stosowano okrutne praktyki w zakresie wymiaru kar, obcięcie rąk i ich przybicie mogło być uzasadnione ważnym interesem publicznym. Ta okoliczność leżała u podstaw sięgnięcia do zapomnianej kary.

KILKA UWAG O KARZE MUTYLACYJNEJ WYKONANEJ WOBEC BANKIERA RZYMSKIEGO (NA MARGINESIE *VITA GALBAE* 9)

Streszczenie

Celem artykułu jest wyjaśnienie roli i znaczenia kary mutylacyjnej wykonanej na bankierze (*nummularius*) na podstawie relacji Swetoniusza. *Nummularii* byli jednym z wielu podmiotów zajmujących się działalnością bankierską w starożytnym Rzymie. Do podstawowych obowiązków, jakie były im powierzone, należało badanie szlachetności metalu, z którego były wykonane monety, oraz ustalanie wartości wybitych monet złotych i srebrnych. Taką aktywność bankierską wykonywał bohater relacji Swetoniusza z żywotu Galby. Przyszły cesarz rozkazał obciąć ręce bankierowi (*nummularius*) nieuczciwie zmieniającemu pieniądze. By pokazać jeszcze większą surowość kary, zarządził przybicie obciętych rąk do stołu, na którym ów bankier dokonywał nieuczciwych operacji.

A FEW REMARKS ON MUTILATION AS A PENALTY
(ON THE MARGIN OF 'VITA GALBAE' 9)

Summary

The aim of this article is to present the *nummularii*, one of several ancient Roman entities engaged in banking. One of the many duties entrusted to them was to examine and determine the nobility of gold and silver coins. This was the activity carried out by the protagonist of a story in Suetonius' *Life of Galba* (9). This particular *nummularius* was a fraudster, and the future emperor punished him by having his hands cut off. To make the sentence even more stringent, Galba ordered the severed hands nailed to the table on which the double-dealing *nummularius* had carried out his dishonest business.

Słowa kluczowe: *nummularii*; prawo rzymskie; publiczne prawo rzymskie; bankierzy rzymscy; cesarz Galba; kara mutylacyjna.

Keywords: *nummularius*, Roman law; Roman public law; Roman bankers; the Emperor Galba; mutilation.

Literatura

- AMIELAŃCZYK K., 'Cognitio extra ordinem' w rzymskim prawie karnym publicznym, «Studia Iuridica Lublinensia» 25.3/2016, s. 41-51.
- AMIELAŃCZYK K., *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006.
- BALZARINI M., *Nuove prospettive sulla dicotomia 'honestiores'-'humiliores'*, [w:] *Idee vecchie e nuove sul diritto criminale*, red. A. BURDESE, Padova 1988, s. 159-169.
- BAUMAN R.A., *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London-New York 1996.
- BRASIELLO U., s.v. 'honestiores e humiliores', «NNDI» 8/1962, s. 108.
- CARDASCIA G., *L'Apparition dans le Droit des classes d' 'Honestiores' et d' 'Humiliores'*, «RHD» 27/1950, s. 461-465.
- DE CASTRO-CAMERO R., *Consecuencias jurídicas de la dicotomía social 'honestiores'-'humiliores'*, «SDHI» 65/1999, s. 333-343.

- DE ROBERTIS F.M., *La variazione della pena 'pro qualitate personarum' nel diritto romano*, Roma 1939.
- DĘBIŃSKI A., MISZTAŁ-KONECKA J., WÓJCIK M., *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010.
- FJAŁKOWSKA L., *O przydatności mediewistyki prawniczej dla studiów nad historią prawa starożytnego Bliskiego Wschodu*, «Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego» 12/2009, s. 43-52.
- FÖLDI A., *Dubbi e ipotesi in tema della terminologia relativa ai banchieri romani*, [w:] *Au-delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz*, I, Warszawa 2000, s. 207-219.
- GARNSEY P., *Social status and legal privilege in the Roman Empire*, Oxford 1970.
- GEBHARDT J., *Prügelstrafe und Züchtigungsrecht im antiken Rom und in der Gegenwart*, Köln 1994.
- GIGLIO S., «*Humiliores*», [w:] *Studi per Giovanni Nicosia*, t. I, Milano 2007, s. 149-166.
- HARRIES J., *Law and Crime in the Roman World*, Cambridge 2007.
- JONES A.H.M., *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford 1972.
- JOŃCA M., *Przestępstwo znieważenia grobu w rzymskim prawie karnym*, Lublin 2013.
- KOŁODKO P., *Prawne aspekty ograniczenia chłosty w prawie rzymskim*, «Miscellanea Historico-Iuridica» 4/2006, s. 25-39.
- KAMACEWICZ W., *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, «Kortowski Przegląd Prawniczy» 2/2017, s. 67-72.
- KUMPITSCH W., «*Honestiores*» und «*Humiliores*». *Die Entwicklung der Zweiklassengerichtbarkeit ab Hadrian*, München 2017.
- KUNKEL W., SCHERMAIER M., *Römisches Rechtsgeschichte*, Köln-Weimar-Wien 2001.
- LITEWSKI W., *Rzymski proces karny*, Kraków 2003.
- MÜLLER D.H., *Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur Mosaischen Gesetzgebung, sowie zu den XII Tafeln*, Wien 1903.
- NAVARRO F.J., *La formación de dos grupos antagónicos en Roma: 'honestiores' y 'humiliores'*, Pamplona 1994.
- NICZYPORUK P., *Bankierzy i operacje bankierskie w starożytnym Rzymie*, Białystok 2013.
- NICZYPORUK P., *Bankierzy publiczni w starożytnym Rzymie*, «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego», Seria Prawnicza, 82/2014, Prawo 14, s. 145-161.

- NICZYPORUK P., *Bankierzy publiczni w źródłach prawa rzymskiego*, «Zeszyty Prawnicze» 14.1/2014, s. 113-131.
- NICZYPORUK P., *Bankierzy w „Żywotach cesarów” Swetoniusza*, «Krytyka Prawa» 6/2014, s. 313-325.
- NICZYPORUK P., *‘Mensarii’, bankers acting for public and private benefit*, «Studies in Logic, Grammar and Rhetoric» 24[37]/2011, s. 105-115.
- NICZYPORUK P., TALECKA A., *‘Nummularii’ jako strażnicy jakości monety w starożytnym Rzymie*, [w:] *Psucie pieniądza w Europie środkowo-wschodniej od antyku po czasy współczesne. Białoruś-Litwa-Łotwa-Polska-Słowacja-Ukraina. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, Warszawa 2006, s. 23-30.
- NOWICKA D., NOWICKI S., *Prawo boskie i prawo ludzkie. Sądownictwo starożytnego Izraela na tle praktyki mezopotamskiej*, «Scripta Biblica et Orientalia» 1/2009, s. 149-162.
- PETLER M., *Dzieje Izraela*, Poznań 1996.
- RILINGER R., *‘Humiliores’ – ‘honestiores’. Zu einer sozialen Dichotomie im Strafrecht der römischen Kaiserzeit*, München 1988.
- RYŚ K.D., *Historia kary śmierci do końca I połowy XX wieku. Wybrane zagadnienia*, «Kortowski Przegląd Prawniczy» 1/2012, s. 67-72.
- SALLER R., *Status and patronate*, [w:] *The Cambridge Ancient History*², t. XI, red. A.K. BROWMAN, P. GARNSEY, D. RATHBONE, Cambridge 2000, s. 851-854.
- SKWARA J., *Bajkowe ‘vocanda’ – tematyka prawnicza a budowa i narracja bajki Fedrusa pt. ‘Poeta de credere et non credere’ (III,10)*, «Studia Prawnicze KUL» 1 (57)/2014, s. 203-217.
- SÓJKA-ZIELIŃSKA K., *Historia prawa*, Warszawa 1995.
- ŚWIĘCICKA P., *Proces Jezusa w świetle prawa rzymskiego. Studium prawnohistoryczne*, Warszawa 2012.
- TEJA R., *Honestiores y humiliores en el bajo imperio: hacia la configuración. En clases sociales de una división jurídica*, [w:] *Estructuras sociales durante la antigüedad. Actas del coloquio 1977*, Oviedo 1977, s. 115-118.
- WARYLEWSKI J., *Biblijne prawo karne*, «Gdańskie Studia Prawnicze» 15/2006, s. 91-109.
- WESTBROOK R., *Studies in Biblical and Cuneiform Law*, Paris 1988.
- ZABŁOCKA M., ZABŁOCKI J., *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2013.
- ZABŁOCKI J., *La pena del taglione nel diritto Romano*, [w:] *Fides, humanista, ius’*, *Studii in onore di Luigi Labruna*, VIII, Napoli 2007, s. 5990-6009.

- ZABŁOCKI J., *'Ni cum eo pacit, talio esto'*, [w:] *Alternative Dispute Resolution: From Roman Law to Contemporary Regulations*, red. B. SITEK, J. SZCZERBOWSKI, K. CIUĆKOWSKA-LESZCZEWICZ, C. LÁZARO GUILLAMÓN, S. KURSA, A. BAUKNECHT, Warsaw 2016, s. 149-161.
- ZABŁOCKI J., *Rozważania o procesie rzymskim w 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, Warszawa 1999.
- ZABŁOCKI J., *Talion w świetle 'Noctes Atticae' Aulusa Gelliusa*, «Prawo Kanoniczne» 38.3-4/1995, s. 231-244.